

NIJE ŽIVOT PROSTA RAČUNICA

(Dragan Aleksić: *Porodična grobnica*, Albatros plus, Beograd, 2022)

Slike koje bira sećanje podjednako su proizvoljne, podjednako uske, podjednako neuhvatljive, poput onih koje je oblikovala mašta, a stvarnost uništila.

Marsel Prust

Dragan Aleksić (1958, Bela crkva, Banat) živi u američkoj državi Ohajo i piše prozu na srpskom jeziku. Premda je od njegovog prvog do najnovijeg romana prošlo punih tri-deset godina (*Kjaroskuro*, 1992 – *Porodična grobnica*, 2022), nedovoljno smo upoznati s delom ovog pisca.

Još 2009. godine, Žarko Radaković je, u saradnji sa Peterom Handkeom, priredio 71. broj uglednog nemačkog časopisa *Šrajbheft* (*Schreibheft*), posvećen srpskim piscima kojima je zajedničko iskustvo emigracije i rata. Ovaj temat, pod nazivom „Tragični intenzitet Evrope – književnost iz Srbije”, rukovođen „jedinim kriterijumom dobre književnosti”, osim, recimo, sa Crnjanskim, Pavlovićem, Danojlićem, Tišmom, Kišom, Pekićem, Velikićem, upoznaje čitaoc sa nemačkog govornog područja i sa Draganom Aleksićem, jednim od pisaca tzv. mlađe generacije, za kojeg se kaže da je pravo „otkriće”, iako se u Srbiji, i posle više objavljenih romana, nalazi „na rubu književne recepcije”. Tako, osim što objavljuje kritički tekst o Draganu Aleksiću u okviru pomenutog temata, Vasa Pavković priređuje 50. broj časopisa *Priča* (septembar–decembar 2020) i posvećuje ga antologiji postmodernih priča generacije 1950-ih, u kojoj se našla i jedna Aleksićeva. Ne manje važno, časopis *Polja* (januar–februar 2015) objavljuje njegovu priču „Vim Venders u Teksasu”.

Brojevi, datumi i godine možda nisu od presudnog značaja, ali svakako svedoče o spremnosti, blagovremenoj ili ne, književnokritičke scene da prepozna i podrži pripovedačke glasove sopstvene kulture koji progovaraju 'izdaleka'. Ovaj osvrt na *Porodičnu grobnicu* Dragana Aleksića, između ostalog, ima za cilj da ukaže na pisca „duboke tuge” i „drske veselosti”, kako ga je Handke razumeo. Duboke tuge je ovde, međutim, znatno više, drske veselosti gotovo da i nema. Prirodno je, međutim, složiti se s velikim austrijskim nobelovcem da „svaka književnost sa univerzalnim značenjem potiče iz tragične nerazrešivosti života”. Još prirodnije je razumeti da ta *nerazrešivost života* nema veze ni sa kakvim ideološkim ili nacionalnim stavom, pristajanjem na stranu jednog ili drugog naroda, jezika ili kulture. Naime, *Weltanschauung* romana *Porodična grobnica* čemerna je slika ljudske situacije, slika sigurnog čovekovog beznađa, nespokoja i *hardijevske* vrste usuda, ali slika sa stalnim proplamsajima iskupiteljske porodične i druge ljubavi.

Roman *Porodična grobnica* sastoji se od pedesetak nenumerisanih pojedinačnih odeljaka, razdvojenih samo upečatljivim i kratkim podnaslovima (imenovanje je uvek vrsta tumačenja!), čime je postignut snažniji utisak slivanja reči, od početka do kraja, u jezgrovitu pripovednu celinu. Osim što ukazuje na velelepnu grobnicu porodice Banić u malom gradu u Banatu nadomak reke Nere, naslov jasno upućuje i na krajnji ishod svačijeg pojedinačnog života. Narator – dečak, potom mladić – bira da priču svoje porodice započne putovanjem fijakerom do groblja, i da je završi potresnom scenom u kojoj doslovno legne u grob između dva sanduka svoje žene i sina. Paralela sa pričom „Kako je Vaso Mraović preduhitrio smrt” iz Aleksićeve zbirke *Crni muški bicikl marke „Partizan” made in Yugoslavia* (2017) više je nego očigledna, u kojoj se junak vraća na malo seosko groblje nekada svog, sada tuđeg, grada, i odluči da legne na zemlju sa sinovljevim krstom na grudima. Pre nego se u romanu *Porodična grobnica*, međutim, dođe do završne rajske scene („Svi smo bili na okupu. Zajedno za večita vremena”), čitaoci imaju priliku da se upoznaju sa ključnim događajima pripovedačeve uže porodice, okoline i zemlje u godinama posle Drugog svetskog rata, često opisanim putem retrospekcije, čime Aleksić, na ubedljiv način, ukazuje na koegzistentnost prošlog i sadašnjeg vremena u ljudskoj svesti.

Aleksićev fiktivni svet, samo napola obojen autobiografijom, jeste *bogoostavljeno* mesto prepuno okrutnosti i slučajnosti, različitih čovekovih odgovora na gubitak u najširem smislu, a najpre na gubitak roditelja, dece, prijatelja i države (samoubistvo, bes, alkohol, siromaštvo, osamljenost). Čovek se tu konačno miri sa sudbinom, prethodno pronašavši trenutke sreće u okrilju porodičnog doma, kafane ili prirode. Kroz prizmu osetljivog mladog pripovedača nalik na Andreasa Sama, koji se „svega bojao”, život se ispostavlja mučnom jednačinom u kojoj katkad blesne poneka sjajna zvezda: zagrljaj, toplina, prijateljska ruka, pravljenje kolača, sedenje na klupi i gledanje u nebo, održavanje bašte sa cvećem, listanje fotografija. On nije u stanju da na patnju odgovori kako je to mogao starac iz priče „Vim Venders u Teksasu”, koja kao da u svest priziva Hemingvejevo prozno remek-delo „Čisto, dobro osvetljeno mesto”. Sada, dečakove misli uspevaju da verbalizuju jedan jedini strah svih ostalih:

Mirisala je zemlja, jače nego kada se naša bašta izrilja s jeseni. Ponekad sam odlazio do gomile zemlje, zagledao je i mirisao. Uvek sam pogledao i crnu jamu u koju će sledećeg dana da bude spušten nečiji kovčeg. Posle sam noću, pre spavanja, drhtao i govorio sebi kako više neću da gledam u rake, kako neću da gledam kako nekoga sahranjuju i da više nikada, nikako ne smem da čujem kako zemlja pada, stropoštava se, sve brže i brže, na sanduk, a ožalošćeni plaču. Kako više ne smem da budem ni blizu nečijih suza, nečijeg bola, niti da čujem narikače, jer posle ne mogu dugo da se smirim, da prestanem da plačem. Jer posle mi odzvanja u ušima onaj bol, oni krici iz nečijih duša. Kao što je moja bila. Ali ja nikada nisam mogao glasno da zajaučem, da zakukam, da izvrštim svoj bol. Bilo me je stid.

Ovakvih uverljivih i jezički nijansiranih pasaža u *Porodičnoj grobnici* ima mnogo, a jasno svedoče ne samo o težini prihvatanja neumitnosti smrti već i o izjednačenju ljudi u bolu i patnji. U tom smislu, ovaj roman Dragana Aleksića jeste vrisak: apel da se ne zaboravi ljudska krhkost. Rat (ne jedan!) svakako pokazuje junake u graničnim situacijama, ali i onim gde je svaka granica, neretko i granica ljudskosti, pregažena. To je bilo

očigledno i u Aleksićevom *Crnom muškom biciklu*, gde su se Srbija/Jugoslavija i Amerika prepoznavale kao u ogledalu.

Osim smrti, dominantna tema romana *Porodična grobnica* jeste sećanje, svojevrsni bunar reminiscencija iz kojeg junaci vade pojedinačna iskustva koja su se duboko u njih ugradila. I premda varljivo, sećanje uvek uspeva da mapira najvažnije trenutke nečijeg života, pretvarajući ih u žigove na telu i duši. „Danas čovek nema gde da ode kad ga duša boli”, kaže se u romanu. S druge strane, „svako sećanje je pojedinačno, ne može se reprodukovati – ono umire sa svakom osobom”, kaže Suzan Zontag.¹ Tako, protagonista Aleksićevog romana pamti ljude, predmete, prostore, atmosferu i boje života – album sa starim poštanskim markicama, crnu kožnu fotelju, stare mape Evrope, filmove koji su se davali u bioskopu, burad za vino i rakiju, saksije sa cvećem i alatke za baštovanluk, vazu od teškog kristala, šibice za sveće, mlin za kafu, boje u leto i zimu, lipu i bagrem (ovog puta nema Kišovog kestena), vino „Banatski rizling”, prodavnicu „Kluz”, tatinu drvenu kutiju sa satovima, maminu klupu u dvorištu kuće, *sličuge*, fiskulturnu salu škole, sliku Tita u učionici, plavu košulju iz „Mode”, knjige iz biblioteke, šah-klub „Dunav”, dućan „Kod Mite”, preduzeće „Trgobanat”, emisije na radiju, tragediju na zaleđenom jezeru, majčinu bolest i cipele za šetnju, regrutaciju, fudbal, kišu i huk vetra, seču drva u manastirskoj šumi. Nije slučajno što baš brat Vasa u razgovoru sa igumanom, kada pričaju o pripovedačevim godinama starosti, izusti: „Ma, pusti ti to tvoje računanje vremena. Nije to tako jednostavno, kako ti kažeš. Nije život prosta računica.” Uspomene su važne, ponavljaju junaci romana *Porodična grobnica*, dok glavni junak, sve memoriše, kako kaže, „da nikad ne zaboravi”. Brojevi, vidimo, prestaju da igraju bilo kakvu ulogu.

Pripovedačkim minimalizmom, stišanim i vrištećim u isto vreme, Dragan Aleksić gradi svoj književni svet prevashodno putem slika koje se čitaocu urezuju u pamćenje kao da gleda nečije fotografije. Ipak, svaka se fotografija čita kao knjiga: „Svet je zanimljiv kada ga gleda pažljivo oko. Dobra fotografija je, kao dobra pesma, zaokruženi mali univerzum, neiscrpni izvor proučavanja.”² Čitalac *Porodične grobnice* 'čita' fotografije pisca, i nalazi potvrdu u sledećem uvidu sjajnog Čarlsa Simića: „Zahvaljujući fotografijama spajaju se trenuci koji su vremenski veoma udaljeni. Nečija stvarnost postaje moja nova stvarnost. Kako je to zadivljujuće!”³ Kada Aleksićev junak slaže porodične fotografije jednu do druge, plašeći se da se ne ogreši o nekog člana porodice, on pažljivo bira alat i materijal, i pokušava da pronađe *pravi* način da sve svoje bližnje upamti:

Možda budem sreće i neke subote nađem ram na pijaci, neki još uvek prodaju stare švapske stvari. Možda naletim na isti takav ili sličan ram. Zavisi kakve sam sreće. Sledećeg dana sam otišao kod stakloresca koji je uramljivao slike i ogledala. Pokazao sam mu svoju fotografiju i tatinu. Nije imao takav ram. Rekao mi je da takvih više nema. On je nekada kupovao lepe stare ramove na pijaci, ali toga više nema. Ne вреди mi da se gužvam po pijaci. Rekao sam mu da mi urami sliku u običnom pravougaonom ramu, ali da letvice budu slične boje i debljine kao i tatin ram. Sledećeg dana sam preuzeo svoju uramljenu fotografiju. Stavio sam je uspravno na sedište jedne

¹ Navedeno prema: Simić, Č. (2006). *I đavo je pesnik: eseji*. (V. Roganović, prev.). Beograd: Otkrovenje, 133.

² Simić, Č. (2013). *Gledaj dugo i netremice*. (I. Pavlović, V. Roganović, D. Roganović, prev.). Beograd: Arhipelag, 64.

³ Simić, Č. (2006). *I đavo je pesnik*, 161.

od fotelja u tatinoj sobi. Nisam znao da li da sliku okačim na zid desno od tate ili ne. Odlučio sam da malo sačekam, da odluku donesem za neki dan ili kasnije.

Iz ovog i drugih odlomaka romana, slutimo da *pravog* načina da se uspomene raspodele nema: neki će epifanijski, čarobni momenti iščeznuti, dok će neki zasijati, u stalnom prisustvu smrti: „Bilo mi je šest godina i išao sam u prvi razred. U kasnu jesen, stajao sam kraj prozora, malo, i gledao mokro lišće pod žutom svetiljkom. Jednom smo se mama i ja vraćali iz knjižare gde mi je kupljen novi zarezrač, jer sam stari izgubio.”

Porodična grobnica Dragana Aleksića uspeva da „prodrma” čitaoca. Očekujući da mu prigovore zbog tobožnjeg impresionizma, ili sentimentalizma nalik na onaj iz engleskog romana sedamnaestog veka, autor ovih redova podseća na vrednosni sud Sola Beloua iz jednog intervjua, kada su ga pitali da se osvrne na negativnu kritiku povodom romana *Dekanov decembar* (1982), u kojem je, kako su to formulisali, „lični rizik” bio prevelik: „Šta da radite sa ljudima koji odbijaju da velikodušno otvore svoja osećanja? To je ostrakizam, ne kritika.”⁴ Na tom tragu, bilo bi dobro da se književni kritičari pozabave pripovedačkim postupkom kojim Aleksić, bez sumnje, uspeva da izazove snažne emocije – uostalom, „lice izobličeno patnjom ili plačem isto je bilo gde na ovom svetu.”⁵ *Porodična grobnica* jeste, pre svega, dobro napisan roman, vredan čitačevog vremena.

⁴ Roudané, M. C. (1984, jesen). „An Interview with Saul Bellow”. *Contemporary Literature*, sv. 25, br. 3, 276.

⁵ Simić, Č. (1999). *Fabrika siročadi: eseji i sećanja*. (V. Roganović, D. Roganović, prev.). Beograd: Paideia.